

علی اصغر حکمت

استاد ممتاز دانشگاه

یادداشت‌هایی از عصر پهلوی

شماره ۲۵

دبیرستانهای نو بنیاد

-۱-

مقدمه

یکی از آثار برجسته عهد فرخنده پهلوی دبیرستانهای نوین در سراسر ایران است که بواسطه تعداد آنها و پراکندگی در عرصه کشور از نظرها دور و ذکر آنها در تاریخ آن زمان مهجور مانده است.

این ابنیه که در حقیقت هسته ابتدائی دانشگاههای بزرگی است که بعدها در ایران بوجود آمده‌اند و به خصوصاً در عهد شاهنشاه آریامهر غالب دبیرستانهای شش کلاسه تحول عظیمی یافته و بصورت دانشگاههای کنونی درآمده‌اند مانند دبیرستان تبریز که از آن اینک دانشگاه آذربادگان بوجود آمده و دبیرستان شاهپور (شعاعیه) شیراز که بصورت دانشگاه بزرگ پهلوی تحول یافته است هم چنین دانشگاه فردوسی مشهد و اصفهان الی آخر.

در سال ۱۳۱۲ دبیرستانهای عمده ولایات که اغاب شش کلاسه تمام بودند در خانه‌های کهنه مسکونی ملکی دولت یا کرایه‌ای و اجاری از اشخاص تشکیل شده بود و دره ضیق و تنگی جا و نامناسب بودن ساختمان برای دبیرستان روزگاری به زحمت می‌گذرانیدند.

تنها عماراتی که قبل از ۱۳۱۲ به منظور مدرسه بصورت مدرن و با پیش بینی احتیاجات

فنی ساخته شده بود عبارت بود از عمارت مدرسه شاعیه در شیراز و مدرسه شاهرضا در مشهد و مدارسی که دعوت مسیحی آمریکائیا در شمال ایران و کشیشان انگلیسی در جنوب ایران ساخته بودند .

در آن سال همانطور که در تهران بواسطه تکامل و توسعه و موجود بودن اسباب بنای دانشگاه تهران پایه گذاری شد ، هم‌عنان و به موازات آن ، در چندین نقطه مهم از خاک ایران نیز دبیرستانهای مدرن شروع گردید .

متصدیان و مأموران وزارت معارف به راهنمایی و طراحی مهندسين و معماران خارجی و داخلی دست بکار بنای عمارات دبیرستانها شدند و پوشیده نیست که اهمیت این عمارات تا چه پایه به رشد عقلانی و توسعه فکر جوانان کمک میکند و آنها را مستعد قبول تعلیمات عالیه مینماید چنانکه از آن تاریخ به بعد دانش‌آموختگان دبیرستانهای نو بنیاد در اطراف مملکت با داشتن دیپلم کامل متوسطه به تحصیل در دانشگاه تهران روی آوردند و عده آنها همه ساله روبه افزایش است .

ساختمان وزارت معارف بر سه گونه بود ۱ - عمارت دبیرستانهای کامل متوسطه ۲ - دانشسراهای تهران و ولایات که به موجب قانون تربیت معلم مصوب اسفند ۱۳۱۳ بنا شده و به موجب آن قانون ساختمان دانشسراها با خوابگاه و سایر لوازم فنی اجباری بود ۳ - ساختمان کوچکتري برای دبستانها که در شهرها و قصبات و روستاهای ایران ساخته و پرداخته گردید این سنت محمود که در زمان خدمتگزاری نگارنده شروع گردید ، وزرای بعدی نیز همان روش را تعقیب کردند مخصوصاً در زمان وزارت مرحوم اسماعیل مرآت و آقای دکتر عیسی صدیق و آقای دکتر محمود مهران در سرعت پیشرفت بر عده ساختمان‌ها پی در پی میافزود .

۱ نباید فراموش کرد که طرح نقشه‌های عمارات دبیرستانها به دست هنرمند مهندسين عالی‌مقام اذ ایرانی و خارجی انجام میگرفت و بعضی از آن نقشه‌ها با رعایت سبک معماری اصیل ایران در منتهای نفاست است و معماران خارجی عبارت بودند از موسیو آندره گدار فرانسوی ، موسیو مارکوف از مهاجرین روس ، موسیو سیر و مهندس فرانسوی و موسیو ویرون فرانسوی و مهندس موسیو کوپتر آلمانی و مهندسين ایرانی عبارت بودند از مهندس محسن فروغی و مهندس سموئیل سعید کردستانی و مهندس حسین جودت ، نقشه ساختمان دانشگاه تهران به طرح موسیو آندره گدار در زیر نظر فنی و علمی خود داشت و این عمل را به نحو شایسته انجام داد .

همچنین مجاهده و کوشش بسیار که از طرف رؤسا و نمایندگان معارف در شهرستان حوزه مأموریت خود بکار میبردند الحق موجب شکر گذاری است . آنچه از این آقایان بیاد دارم آقای مزینی رئیس معارف مازندران سر تیب ریاضی رئیس معارف فارس ، آقای ذوقی رئیس معارف خراسان و آقای امامزاده رئیس معارف اصفهان و آقای علی اکبر مهران رئیس معارف خوزستان و آقای رادرسشت رئیس معارف یزد بودند که متأسفانه اسامی تعدادی از آنها در

دستگاههای ساختمانی دبیرستانها در تهران از مراکز مخصوص کمک می گرفتند و بطوری مجهز شده و به خوبی به راه افتاده بود که در قریب پنج سال خدمت این بنده در معارف شصت و سه دستگاه ساختمانی (شانزده) برای ساختمانهای عدیده در کشور ایران وجود داشت و شرح آنها در سالنامههای وزارت معارف به تفصیل آمده است . ضمناً بعضی از عمارات مناسب نیز از آثار شرکت نفت در خوزستان و میسیون مسیحی آمریکائی در تبریز ، رضائیه ، مشهد ، تهران رشت و همدان و مدارس انگلیسی در اصفهان ، همدان ، کرمان ، مشهد و یزد از اعتباره مخصوص خریداری شد و اکنون محل استفاده است .

در این ساختمانها به پیروی از بناهای تاریخی سبک معماری ایران در آن رعایت میشده است و دارای اختصاصاتی چند بود اولاً وسعت مکان و الزام به داشتن محل کتابخانه و آزمایشگاه ثانیاً به پیروی از یکی از سنن پسندیده که نمودار فرهنگ ایران است ، برای هر دبیرستان یکی از اساتید ادبیات و شعرای ناه دارد در تهران و ولایات قطعاتی سروده که حاوی نصیحت دانش آموزان و دعا به دولت شاهنشاه و ذکر ماده تاریخ مناسب به حساب جمل مسجل میشد . بزرگان ادب که در این باره یادگارهایی در عالم ادب باقی گذاشته اند و قطعات سروده ایشان با خط کاتبان هنرمند به خط نستعلیق در روی کاشیهای زیبا و ظریف نقش شده اند عبارت بودند از مرحوم محمد تقی بهار ملک الشعرا ، استاد جلال همائی ، مرحوم رشید یاسمی ، روحانی شیرازی و بعضی از اساتید شعر در ولایات که اسامی آنان در نظر من نیست .

خلاصه وقتی که این نویسنده در ۱۷ تیر ۱۳۱۷ از خدمت معارف معاف شدم ، سی باب عمارت دبیرستان و دانشسرا در مملکت خاتمه یافته بود که در ذیل اسامی و بعضی توضیحات و مشخصات هر يك درج میشود .

۱ - دانشسرای تهران ۲ - دانشسرای دختران تهران ۳ - دانشسرای پسران تبریز ۴ - دانشسرای دختران تبریز ۵ - دانشسرای پسران مشهد ۶ - دانشسرای کشاورزی شیراز ۷ - دانشسرای پسران کرمان ۸ - دبیرستان جم کرمان .

ابنیه نو بنیاد که در وزارت معارف در طول ۱۳۱۳ شروع گردید ، سه نوع بودند :

۱ - دانشسراهای پسرانه و دخترانه که به موجب قانون تربیت معلم مصوب اسفند ۱۳۱۳ به منظور تربیت معلم به طور شبانه روزی باید ۲۵ باب در مرکز و شهرهای بزرگ ایران ساخته شود و در آنها میبایستی حداکثر اصول فنی در عمارت مدرسه رعایت شود و لوازم اقامت برای دانش آموزان مانند خوابگاه و آشپزخانه آماده شود .

۲ - دبیرستانهای کامل متوسطه که به منظور تربیت نو جوانان و آماده ساختن آنها برای ورود به دانشگاه در شهرهای بزرگ با رعایت اصول علمی و فنی در سال ۱۳۱۳ شروع شد و در امتداد زمان تا ۱۳۱۸ خاتمه یافت و هنوز هم به متابعت از بنای نمونه و سرمشق ، دبیرستان های جدید پی در پی ساخته میشود که شرح بعضی از آنها در این خاطرات به تدریج

ذکر میشود .

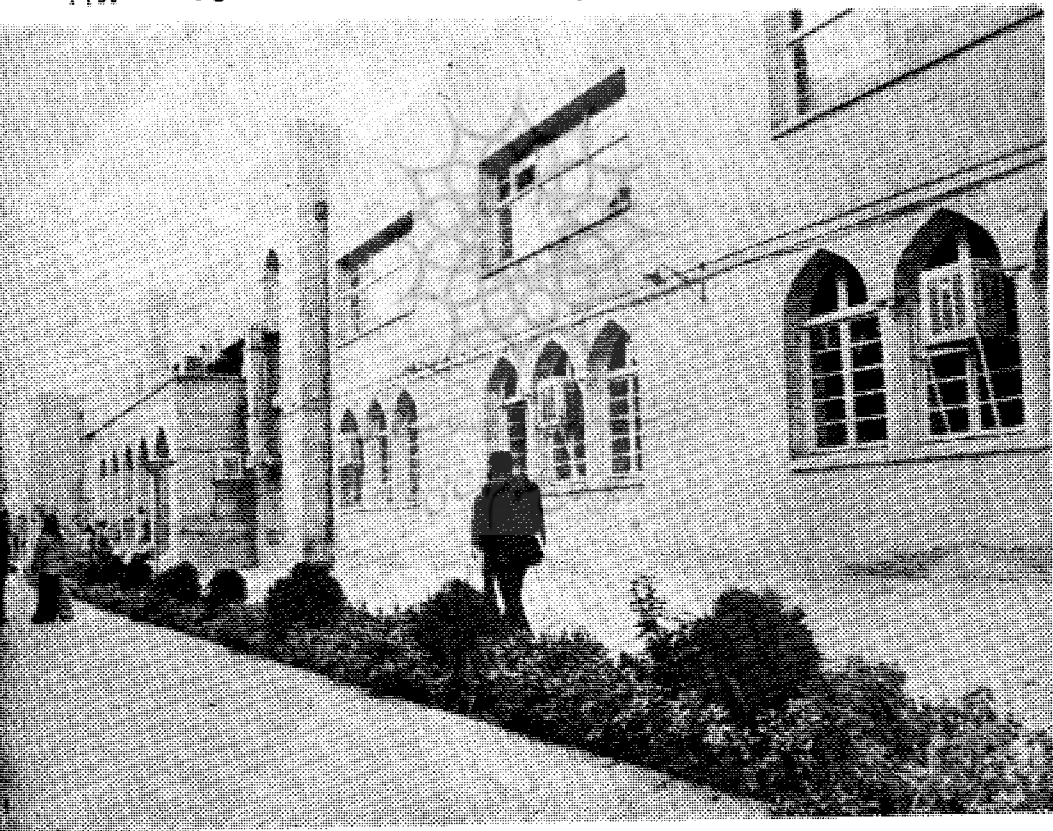
۳ - عمارت دبستانی که با رعایت اصول فنی چهارکلاسه دردهات و شش کلاسه در پایتخت و تمام شهرها و قصبات به همان نسبت کوچکتر بنا میشود ولی از ذکر آنها بواسطه کثرت و تعداد آنها صرف نظر مینماید .

دانشسراها

۱ - دانشسرای مقدماتی پسران تهران .

این عمارت که اکنون در خیابان روزولت تهران وجود دارد و محل دانشسرای عالی است ، در ۱۳۱۲ در زمینی که در اولین دولت شخص شاهنشاه فقید با مقام نخست وزیری به منظور ورزش و بازیهای فوتبال به مساحت تقریبی ۳۰۰۰۰ متر خریداری شده بود ساخته شده است .

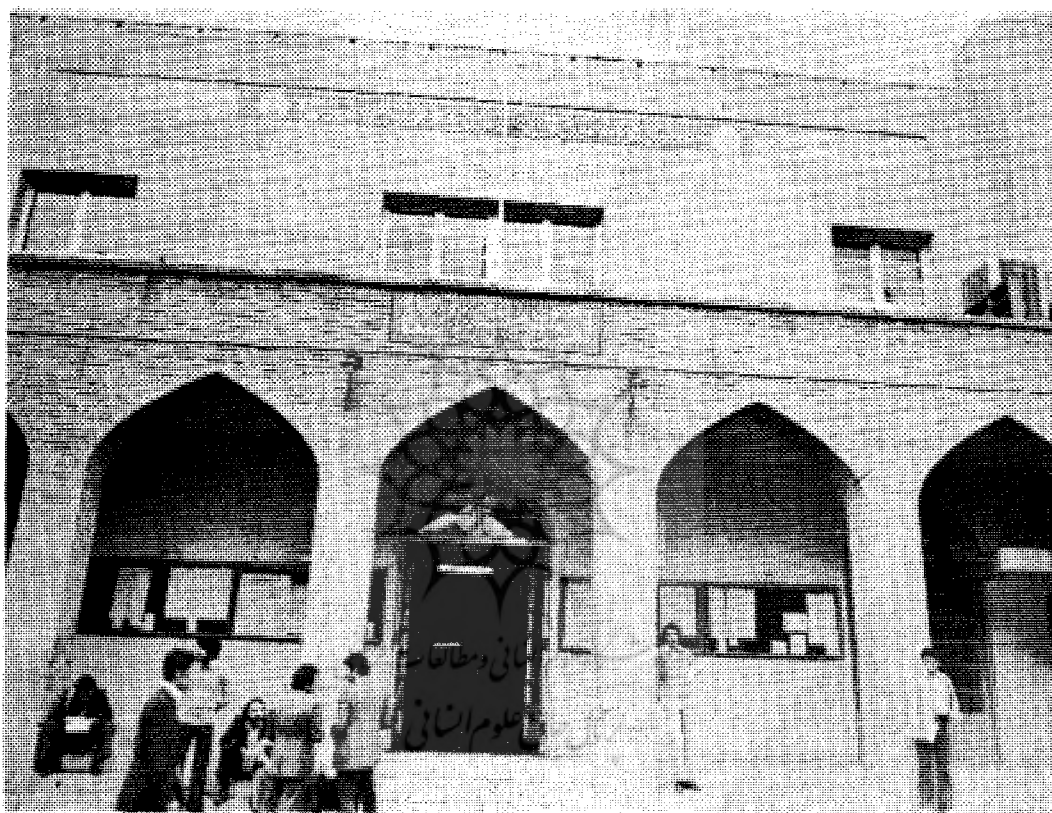
پس از تصویب قانون تربیت معلم آن زمین برای بنیاد اولین دانشسرا اختصاص داده شد ولی در عوض اراضی وسیعی در همان خیابان با اندک مسافت از مرحوم حاجی مخبر السلطنه به مساحتی افزون از ۲۰۰۰۰ متر مربع خریداری شد و در آنجا برای ورزش يك استادبوم به

دانشسرای پسران تهران خیابان روزولت

گنجایش ۱۵۰۰ نفر برای بازیهای فوتبال و دو میدانی و غیره ساخته شد که مجموعه آنها را به مناسبت باغ امجدیه مجاور آن امروز بنام ورزشگاه امجدیه محل استفاده جوانان و ورزشکاران و معروف است .

دانشسرای پسران تهران به مهندسی هوسیو مارکوف مهندس و معمار روسی ساخته شد و رعایت اصول فنی در آن به حد اکمل بعمل آمد در دو طبقه : طبقه اول کلاسها و تالار و کتابخانه و سالن ورزش است .

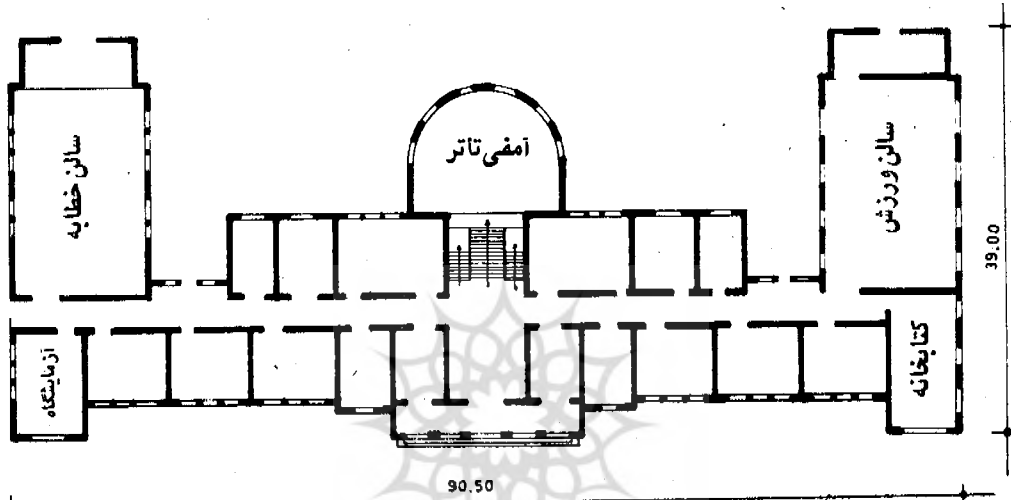

نمای خارجی دانشسرای پسران تهران خیابان روزولت

(به نقشه صفحه بعد مراجعه شود) مساحت محوطه که شامل عمارت اصلی و آشپزخانه و یک دبستان در ضمیمه جنب آن است ، که آقای دکتر محمود مهران وزیر معارف وقت بانی آن بودند .

مساحت عمارت اصلی زیر بنا ۱۲۱۰ متر مربع است البته در زمان ریاست آقای هوشنگ شریفی بهمان سبک و اسلوب عمارات قدیم اضافاتی بسیار در آن بعمل آمده است . طبقه دوم مشتمل بود بر دو تالار بسیار وسیع برای خوابگاه دانش آموزان .

بنای دانشسرای مقدماتی پسران در بهار سال ۱۳۱۳ شروع و در روز تاریخی ۱۱ بهمن ۱۳۱۴ با حضور شخص اعلی حضرت شاهنشاه و علیاحضرت ملکه پهلوی افتتاح یافت و این عمارت زیبا و باشکوه با پرده گشایی بانوان ایران و آزادی نسوان در سالنهای طبقه دوم جنبه تاریخی مهمی در حیات اجتماعی بانوان پیدا کرد که شرح آن خاطره مخصوص قبلا نگاشته شد. در سال ۱۳۱۵ دانشسرا با یکصد نوآموز شبانه روزی شروع بکار کرد. در تعلیمات فنی و علمی جوانان با برنامه مخصوصی که برای دانشسراها تصویب شده بود به کسب علم مشغول شدند. ماده تاریخ آن عمارات جلیل القدر را مرحوم ملک الشعراء بهار سروده اند که در دهلیز درودی آن کتیبه شده و از این قرار است:

نقشه طبقه همکف دانشسرای بیت معلم بساحت ۲۲۴۲ متر مربع

نقشه طبقه همکف دانشسرای پسران تهران خیابان روزولت
 در دیوار غربی دهلیز ورودی.
 بعهد پهلوی شاهنشاه ایران که از فرش
 توانا گشت ایرانی بلند آوازه شد ایران
 ببرد از کوشش و همت به بازوی وطن سستی
 پیوست از ره آهن به جسم مملکت شریان
 برون از این دو نعمت نعمت امنیت و صحت
 نمود از چهار قدرت ملکا را ستوار چهار ارکان
 ز قانون قدرت دولت ز صنعت قدرت ملت
 ز لشکر قدرت ظاهر ز دانش قدرت پنهان

فرستاد از ره شفقت ز فرزندان این کشور
گروهی را پی کسب هنر سوی فرنگستان
هم از امرش به هر مرزی و هر شهری و هر کوئی
دبستان و دبیرستان و دانشگاه شد بنیان
دردیوار شرقی دهلیز ورودی .

یکی تا پرورد سعدی یکی تا آورد حافظ
یکی بن رشد و بن سینا دگر بن نصر و بوریحان
سپس فرمود مر دستور دانای معارف را
که پی ریزد یکی دانشرا چون روضه رضوان
زیمین همت شاهانه و دلسوزی و حکمت «
پی افکنند استادان یکی کاخ اندرین میدان
بسالی بیش و کم شد ساخته کاخی که میگوید
نشیبش راز با ماهی فرازش راز با کیوان
بماند جاودان زیرا ز صدق افتاد بنیادش
چو بنیادی ز صدق افتاد جاوید است در کیهان
رقم زد کلک مشکین بهار از بهر تاریخش
که « این دانشرا دائم همایون باد بر ایران »

۲ - دانشسرای دختران تهران

در انتهای ضلع شمالی خیابان شاه آباد نزدیک میدان بهارستان خانه قدیمی و
کهنه‌ای بود متعلق به یکی از شاهزادگان عهد قاجاریه معروف به امیرخان سردار.
بعد از او این خانه به وزارت معارف انتقال یافت و سالها محل یکی از دبستانهای
دخترانه شد .

در سال ۱۳۱۴ به منظور تأسیس دانشسرای دخترانه در تهران آن بنای قدیمی را
وزارت معارف منهدم کرد و با نقشه‌ای که مهندس سموئیل سعید کردستانی طرح نمود بنای
عمارت جدیدی در آن جا آغاز شد . و تا سال ۱۳۱۶ ساخته و پرداخته گردید و شامل کلاسها
و طالارهای مخصوص خطاب و کتابخانه و لابراتوار و غیره بود . مساحت آن محوطه ۱۷۵۵ متر
مربع است و چند سال نیز محل دانشسرای دختران تهران بود و معلمه تربیت میکرد .
بعدها آنرا بصورت يك دبیرستان درآوردند و بنام « شاهدخت » موسوم شد در این اواخر
آن بنا را نیز خراب کرده و عمارت جدیدی ساخته‌اند که محل « دبیرستان شاهدخت »
است . ماده تاریخ بنای آنرا نویسنده بسال قمری اینچنین نگاشته‌ام . دردیوار شرقی عمارت
کتیبه شده بود .

بعهد پهلوی شاه جوان بخت
به شاه آباد شد حکم بنائی
که تا گیتی است نامش یاد باشد
کش از دانش پی و بنیاد باشد

۳ - دانشسرای پسران تبریز .

یکی از ابنیه زیبا و با شکوه ایران دانشسرای تبریز است که هم زمان با دانشسرای تهران و مشهد و شیراز و اصفهان و کرمان و غیره شروع شد .

دانشسرای پسران تبریز خیابان خاقانی

این ساختمان که در خیابان خاقانی در مرکز شهر تبریز در نزدیکی رودخانه میدان چای واقع است در سال ۱۳۱۵ آغاز گردید . بر روی لوحه یادبودی که از فلز در زیر پلکان ورودی دانشسرا در دل خاک نهفته این عبارت بفارسی سره تحریر شده: « هنگام شاهنشاهی پادشاه ایران پناه سر دودمان پهلوی رضا شاه که زندگانش در ازباده نخستین سنگ ساختمان دانشسرای تبریز در این جایگاه فرخنده بنیاد شد . اردیبهشت ماه ۱۳۱۵ خورشیدی »

محل این بنای مبارک در زمینی است که بنام سربازخانه قدیم معروف بود و آنرا شهرداری تبریز به معارف واگذار کرد و در جنب آن عمارت کتابخانه تربیت که در سال ۱۳۰۵ مرحوم محمدعلی تربیت رئیس معارف تأسیس کرد قرار گرفته و با اضافات و توسعه ای که در آن داده شد، محل استفاده دانشسرا نیز واقع شد .

نقشه ساختمان از اطاقها، وتالارها و كلاسه‌ها وملحقات و میدان ورزش و گلخانه و خوابگاه وآشپزخانه همه اثر مهندس سیروفرانسوی است که در تحت نظر او تماماً از آجر و سنگ وآهن وسیمان بنا شده است .

مقدار اراضی از عمارات و خانه‌های مجاور نیز خریداری وبه محل سر بازخانه اضافه گردید . مجموع مساحت زمین آن ۲۰۴۵۲ متر مربع ومساحت زیر بنای طبقه اول ۳۴۵۰ متر مربع است عملیات ساختمانی که از اردیبهشت ۱۳۱۵ شروع شد در تیر ماه ۱۳۱۸ خاتمه یافت .

در آذرماه ۱۳۱۶ نویسنده این یادداشت آن بنای مبارک را افتتاح کرد و عملیات ساختمانی آن تا سال ۱۳۱۸ ادامه داشت . بهمین مناسبت آقای استاد جلال همایی قطعه ذیل را برای یادبود تاریخ آن‌نشاء فرمود :

مساحت مشکوی این دانشسرا
دانش آموزانش را دامان پاک
شه زوحکمت این بنا برپاو کرد
زنده از دانشسرا تبریز کرد
از همایی خواستم تاریخ گفت
۴ - دانشسرای دختران تبریز .

این بنا را در سال ۱۳۰۵ مرحوم محمدعلی تربیت تأسیس نمود بنام «دارالملمات» بنای کوچکی بود که غیر از چند کلاس از سایر تجهیزات ولو ازم فنی مانند تالارخطابه کتابخانه و آزمایشگاه را فاقد بود در سال ۱۳۱۲ همان بنای کوچک توسعه یافته وساختمان آن تکمیل شد وتا سال ۱۳۱۶ عملیات ساختمانی در آن ادامه داشت ودر همان سال مجدداً افتتاح شد . ماده تاریخ آن کلمه « مجد ایراندخت » درآمده و بعد از تحولاتی اکنون محل دانشسرای دخترانه شهر است .

بقیه از صفحه ۱۶

Merechal Petein

تألیف ژان ایزرنی Jannes Isorni
در سال ۱۹۵۱

۸ - کتاب پتن ودوگل تألیف ژان ایزرنی در سال ۱۹۶۴

۹ - کتاب آخرین سال حکومت ویشی تألیف آندره بریسو در سال ۱۹۶۵

۱۰ - کتاب پتن در سیگمارنژان وازویشی تا محاکمه در برابردادگاه عالی تألیف آندره بریسو در سال ۱۹۶۶ در اختیار نگارنده قرار داد و در نظر است اگر عمری

باقی بودو توفیق نصیب شد خلاصه‌ای ازده جلد کتاب یادشده را بصورت يك سلسله مقالات تقدیم خوانندگان علاقمند مجله خاطرات وحید نمایم .

قبل از شروع مطلب لازم میدانم بیوگرافی مختصری از قهرمانان داستان را در اینجا ذکر نموده و در مقالات بعدی تا آنجا که صفحات مجله اجازه می‌دهد پیرامون زندگی آنان به تفصیل توضیح دهم .

سیدمرتضی مشر